

Bahar 2020, Yıl: 5, Sayı: 9, ss. 111-125

Doi Number: 10.32579/mecmua.649279

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Süreci / Publication Process

Yükleme Tarihi: 20.11.2019 / Kabul Tarihi: 02.03.2020

Cemile Arzu AYTEKİN *

Gülbin ALTINDAĞ**

SANATTA ÖLÇÜLEBİLEN GÜZELLİK VE SONSUZ OLAN ÇİRKİNLİK: AKSİYOLOJİK AÇIDAN GÜZEL VE ÇİRKİN ESTETİĞİ

ÖZ

Aksiyoloji; biri bireyin kişisel ve toplumsal yaşamdaki davranış ve inançlarının doğruluğunu inceleyen etik, diğeri ise güzelliğın niteliğini inceleyen estetik olmak üzere iki felsefi kola ayrılmaktadır (Çınar, 2013: 10). Bireylerin; iyi, güzel, kötü, çirkin, uygunsuz veya iğrenç gibi duygusal durumlarını adlandırması sonucu oluşan değerlerin, kültür ile bütünleştiği ve toplumların algılarına yön verdiği görülmektedir. Güzel kavramı genel olarak bir nesnenin biçiminin kusursuz, tam, dengeli olması nedeniyle göze hoş gelmesi olarak ifade edilebilmektedir. Diğer taraftan ise çirkin kavramı, çoğu zaman güzelliğın tersi olarak ele alınarak eksik, biçimsiz, asimetrik, bozuk gibi ifadeler ile tanımlanmıştır. Sadece güzel olanın görüldüğü bunun dışında kalan canlı cansız her türlü nesnenin kötülendiği, dışlandığı ve yok edilmeye çalışıldığı sayısız örneklerle karşılaşılabilmek mümkündür. Klasik dönem sanatında belirginleşen güzel arayışının, günümüzde teknolojinin ilerlemesiyle küresel çaplı bir sahada her türlü iletişim ve ifade yolları kullanılarak baskın bir güzellik modelinin bireylere hala yoğun ölçüde benimsetilmeye çalışıldığı fark edilmektedir. Bu nedenle kişilerin sosyal ilişkileri içerisinde toplumdaki bağımsız bir estetik yargı edinmeleri zorlaşmaktadır. Bu doğrultuda bu araştırma; sosyal süreçte baskı altında kalan bireyi güzel ve çirkin estetik

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, arzu.aytekin@deu.edu.tr

** Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Resim-iş Öğretmenliği Yüksek Lisans Öğrencisi, gulbnaltdg@gmail.com

olgularının etik açıdan ne derece ve ne şekilde etkilediği, çirkin olarak nitelenen insanın psikolojik durumu ve çirkin olgusunun sanatta nasıl konu edildiği üzerine cevaplar aramaktadır. Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Literatür taraması yapılarak ilgili yayınlar ve görseller incelenmiştir. Araştırma için görsel içerik analizi yapılmış ve olgubilim deseni kullanılmıştır. Bu araştırmanın amacı; felsefenin bir dalı olan aksiyolojiyi açıklamak, aksiyolojinin estetik başlığı altında incelenen sorunlardan biri olan güzellik nedir ve çirkinlik nedir sorularına cevap aramak, güzel ve çirkin kavramlarını bir değer olarak incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Aksiyoloji, Etik, Estetik, Güzel, Çirkin.

THE BEAUTY MEASURED IN ART AND THE INFINITE UGLINES, THE AESTHETIC OF BEAUTY AND UGLY IN TERMS OF AXIOLOGY

ABSTRACT

Axiology is divided into two philosophical views, one of them is ethic analyzing the correctness of behaviors and beliefs of a person in his social and private life, the other is aesthetic analyzing the quality of beauty (Çınar, 2013: 10). It is seen that values, which are formed as a result of designation individuals; emotional state like good, beautiful, bad, ugly, inappropriate or disgusting, become integrated with the culture and it gives direction to societies' perceptions. The concept of beauty is generally can be expressed as pleasing to the eye due to the form of an object is perfect, complete, balanced. On the other hand, the concept of ugly is often regarded by such expressions, asymmetric, broken, formless, incompleted as the opposite of cursory beauty. It is possible to encounter countless examples in which only the things that are beautiful are seen other than that all kinds of living and inanimate objects are deteriorated, excluded and tried to be destroyed. It is noticed that the search for beauty, which has become evident in the classical art, is still intensively adopted by individuals with a dominant model of beauty by using all kinds of communication and expression means on a global scale with the advancement of technology in our day. Therefore, it becomes difficult for people to acquire an aesthetic judgment independent from society in their social relations. Accordingly, this research; It seeks answers to the extent to which ethical and beautiful aesthetic phenomena affect the individual who is oppressed in the social process, the psychological state of the human being described as ugly and how the ugly phenomenon is the subject of art. In this research, qualitative research method is used. Literature and related publications and visuals were examined. Visual content analysis and phenomenology design were used for the research. The purpose of this study is to explain Axiology, which is a branch of philosophy, to search for answers to the questions of beauty and ugliness, which is one of the problems examined under the title of aesthetics of Axiology, to examine the concepts of beauty and ugly as a value.

KeyWords: Axiology, Ethic, Aesthetic, Beauty, Ugly.

Giriş

İnsanlar, kendileri ve doğa ile olan ilişkileri sonucunda duygularını ve fikirlerini tanımlayacak çeşitli değer yargıları geliştirirler. Oluşturdukları iyi, güzel, hoş, yararlı, kötü, çirkin vb. değer yargıları doğada bulunmayan insani nitelikler barındırır (Tunalı, 1998: 131). Zamanla bu nitelik yargıları çoğalarak kültürün kökleşmesine düşünsel birikimlerin gelişmesine yardımcı olmaktadır. Somut veriler dışında soyut olanı kavrayıp adlandıracak karmaşık düşünce ve duygu yapısına sahip olmamızdan ötürü fikirler çeşitlilik kazanmaktadır. Özellikle duygulara dayanan kimi kavramlar net olarak tanımlanamamakta ve zamanla öne sürülen pek çok düşünce ile beraber değişiklik göstermektedir. Kimi düşünceler ise inanç haline gelerek varlığını uzunca bir süre olduğu gibi korumaktadır. Güzel olgusunun az sayıdaki ilkelerinin uzunca yıllar değişmeden kaldığı, bu olgudan geriye kalanların ise çirkin olarak nitelendirildiği sınırı kestirilemeyen geniş bir alan da araştırılmayı beklemektedir. Bu doğrultuda; son dönemlerde çirkinliğin ne olduğu, ne için kullanılması gerektiği gibi sorular gündeme gelmiş beraberinde güzel kavramı da yeniden ele alınmaya başlanmıştır.

Aksiyoloji; değer öğretisidir. Değerlerin tür, ölçüt ve metafiziksel niteliğiyle ilgilenen bir felsefe koludur. (www.tdk.gov.tr, 2019). Değerler felsefesi olarak karşılık bulan aksiyoloji; Yunancada axia “değer” ve logia “bilim” kelimelerinden türemektedir. Toplumda insanlar, aralarındaki ilişkiler gereği davranış veya kararlarını olumlu ve olumsuz olarak ifade etme isteği sonucunda tatsız, anlamsız, çirkin, sevimli, güzel, iyi, yararlı, kötü gibi birtakım yargılar oluşturmuştur. Tüm bu yargılar değer kavramının çatısı altında toplanmaktadır. Değer; kültürü, çevresel koşul ve değişimleri iç dinamikleri ile sentezleyen bireyin olay, durum ve nesnelere verdiği önem ölçüsüdür. Psikolojik açıklaması ise; kişinin duygusal ve ruhsal ihtiyaçları sonucunda karşılaştığı herhangi bir durum veya nesneye ilgi düzeyidir (Düz, 2011: 2). Çınar (2013: 9) aksiyolojiyi; değerlerin nasıl ortaya çıktığı, ne şekilde gelişim gösterdiği, nasıl sınıflandırılacağı ve niteliğini açıklamaya çalışmak olarak tanımlamaktadır. Değerlerin kökenine inmeye çalışarak bireysel bir yargıdan toplumsal bilince dönüşünü irdeleme ve bölgeye, kültüre ve zamana göre farklılıklarını tanımlama ve sorularını genişletme çabasıdır. Aynı zamanda Çınar (2013: 10), aksiyolojinin iki alt dalı olduğunu belirtmektedir: Biri, bireyin davranışlarının doğruluğu üzerine şekillenen etik, diğeri ise güzelliğin niteliğini irdeleyen estetikdir. Sanatta estetik ürün, yaratıcılığa dayanan öznel bir tutum sonucu oluşarak sanatçıdan çıkıp her bir bireye tek tek dokunan görece etkiler yaratmaktadır. Bu durum estetik olguları etik olgulara oranla değerlendirmesi güç hale getirmektedir. Aksiyolojinin sanatı konu alan kısmında; güzellik ve çirkinliğin ne olduğu üzerinde durulmakta, sanatın ulaşmak istediği hedeflerin var olup olmadığı irdelemekte ve sanatın kimler için var olduğuna ışık tutulmaya çalışılmaktadır.

Sanatsal yaratım ve değer kavramı, öznenin nesne ile olan duygusal diyalogundan ileri gelmektedir. Sanatçı nesnenin bilgisini iç dünyası ile birleştirerek yaşama dair yeni anlamlar yeni değerler üretmektedir. İnsana ait pek çok değer, sanat eserinin içinde yer alır, ele alınan değerler sanatçının bakış açısı ile harmanlanarak yeni bir anlam kazanmaktadır. Bu yönü ile sanat yeni değerlerin oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Bireylerin yaşayışında doğa ve birbiri ile olan ilişkilerinden doğan semboller, anlayış tarzları, inanışlar vb. sanatsal üretimlerde ön plana çıkmaktadır. Sanat eserinin

değeri ise; öncelikle öne çıkan görsel öğeler ve kompozisyon unsurlarının yetkinlik düzeyinin ve diğer sanat ürünlerine göre özgünlüğü, 'biricikliği' ve insana ait herhangi bir probleme duyarlılığı noktasında ne çeşit bir öneme sahip olduğunun belirlenmesidir. Eserin içinde bulunduğu toplumsal şartlar, kültürel değerler ve eğilimler, algısal kapasite, eser bütünündeki uyum ve uyandırdığı heyecan önemli unsurlar olarak vurgulanabilmektedir. Bu tip bir değerlendirme en nesnel biçimde sanat alanında yeterli bilgi ve yaratıcılığa sahip kişiler tarafından verilebilmektedir (Kuçuradi, 2010: 41).

Doğada her şey değişim ve gelişim üzerine kurulmuş doğal bir dengede yaşam bulmaktadır. Dolayısıyla yetenekleri ve algılama çeşitliliği ile insanlar sürekli kurdukları sistemi yenilemekte, geliştirmektedir. Bu nedenle edindikleri değerler de zaman geçtikçe değişim göstermektedir.

"Hız, iletişim, teknoloji ve tüketim çağında, tüketim kültürünün bir parçası olan sanat ürünlerinde ve tasarımlarda, yaratıcılığın temelindeki sanatsal sezginin ortaya çıkması için gereken yaratma süreci kısaltıldıkça, ortaya çıkan ürünlerde de sanatsal yaratıcılık sorgulanır hale gelmektedir. Popüler görsel kültürde, gerçek sanat ve tasarımların özgün alanındaki 'biriciklik' ve 'süreklilik' yerine, 'gelip geçicilik' ve 'yeniden üretilebilirlik' hakimdir." (Aytekin, 2010: 45).

Aytekin (2010: 45)'in ifade ettiği üzere anlaşılıyor ki; dönemlerin gelişmelerinden doğrudan etkilenen sanat yeni bir değer sistemi üzerine kurulmaktadır. Günümüzün teknoloji ile hızlanan ve yüzeyselleşen iletişim bağları ve tüketime dayanan yaşam biçimi sanatsal oluşumun yaratıcılık süresini de tüketmektedir. Özgün olmanın değer kaybı ve sanatsal auranın yitimi sanatsal değerden beklentiyi değiştirdiği görülmektedir.

Estetik kavramı Grekçe dilinden; duyum, duyu ile algılamak, duyuların ve duygusallığın ulaştırdığı bilgi olarak aktarılabilmektedir. Estetik bilimini temellendiren Alexander G. Baumgarten estetiğin; mantık, düşünce ve zihne bağlı duyuların ve duyguların doğruluğunu incelemesini gerekli görmüştür. Kant ise güzel kavramını iyi ve hakikatten ayırarak felsefe disiplinine yeni bir dal eklemiş, böylelikle sanatın sistemli bir şekilde değerlendirilmesinin önünü açmıştır (Tunalı, 1998: 13-14). Fakat yıllarca estetik, sorularını güzel olan ile sınırlı tutmuş ve bu durum estetiği güzelin bilimi ya da güzelin felsefesi olarak anılma tartışmasına kadar götürmüştür. Bu tip bir sınırlamaya karşı çıkan Kant, Rosenkranz, Shiller, Wittgenstein gibi düşünürler; ilginç, tuhaf, komik, yüce hatta çirkin değerlerinin de estetiğin güzellik dışında incelemesi gereken yargılar arasında bulunması gerekliliğini savunmuşlardır (Taşçı, 2009: 73).

Duygusal açıdan karmaşık bir bütün olan insan, güzel kavramını net şekilde tanımlayamamaktadır. Her bir bireyin güzel tanımı benzerlik taşıdığı kadar farklılıklarda taşımaktadır. Toplumsal bağlamda ise fikir ayrılıkları fazlaşmakta, değerlerin çözümlenmesi ise güçleşmektedir. Örneğin; Bir nesnenin sadece güzel olması kişilere yeterli gelmekte midir? O nesnenin fiziki bir bütünlüğünün olması ve göze hoş gelmesi her bireye güzel nitelemesini verdirebilir mi? Kişi, güzeli çeşitli ihtiyaçlarından sıyrabilmekte midir? İnsan her güzel olan şey karşısında benzer duyguları mı hisseder? Gibi pek çok soru akıllara takılabilmekte ve farklı şekillerde ifade edilebilmektedir.

1. Güzelin Estetiği

Güzel en kısa tanımı ile genel bir hoşlanma olarak ifade edilebilir. Herhangi bir şey için 'hoşuma gitti' yargısının verilmesi bireyin hoşlandığı şey ile arasında kurduğu ruhsal bir yakınlıktan ileri gelir ve bu estetik bir yargı içermemektedir. Bu hoşlanma kişisel bir anlam taşımaktadır. Genele yayılabilecek bir yargıyı içinde barındırmaz. Fakat bir şey için güzel yargısında bulunan kişi bunu herkes için vermiş olur. Çünkü bu yargı bireyin kişisel nedenlerinden uzak herkesin güzel beklentisini karşılayabilecek tespiti sunmaktadır. Bunun dışında, herkesin beğenisi kendi için geçerlidir, demek ise hiçbir beğeniden söz edilemeyeceği dolayısıyla estetik yargıdan da bahsedilemeyeceği anlamına gelmektedir. Güzeli hoş olandan ayırdığımız gibi iyi olandan da ayırmak gereklidir. Hoşa gitmenin geniş yelpazesinde, güzel olan hoşa gittiği gibi ahlaksal olan iyi de kişide benzer bir his yaratmaktadır. Fakat onları birbirinden ayıran fark ise; güzel olanda salt seyretmekten aldığımız hazdan ileri gelen hoşlanma, ahlaksal olan iyide iyi kavramına dayanan bir eylemin varlığından ileri gelmektedir. Güzelde duygular aracılığı ile kurulan hoşlanma, iyi kavramında akla dayalı bir hoşlanmaya dönüşmektedir (Tunalı, 1998: 249-256).

1.1. İnsanda Güzellik ve Çirkinlik

Bir insanda güzelliğin ne olabileceği düşünüldüğünde; akla, o kişinin davranışları veya fikirleri yani ruhsal ve zihinsel değerleri hakkındaki izlenimleri gelmektedir. Bu ahlaki bir soruna dönüşmektedir. Fakat güzellik arayışı daha maddi bir boyutta incelenecek olursa fiziki bir gözlemi ön plana itmektedir. Her ırkın kendi içinde fiziki açıdan ortak yanları güzellik arayışlarının da temel noktalarını belirlemektedir. Bu durum toplulukların kültür oluşumlarının en derinlerine yerleşmektedir. Yunan mitolojisinde meleklerin beyaz tenli şeytanların ise siyah tenli oluşları örnek olarak verilebilmektedir. Bunun yanında şeytanı beyaz tenli olarak canlandıran Afrikalıların, çirkin imgesini kendi ırksal özelliklerinin dışında araması ise bir o kadar doğaldır. Kızılderililerde de beyaz ten çirkin bulunmaktayken Avrupalılarda ise sarı beniz hastalık göstergesi olduğundan itici bulunmaktadır (Kağan, 1982: 113).

1.2. Doğada Güzellik ve Çirkinlik

Doğadaki güzellik; hayranlık duyduğumuz kelebekten korkup tiksindiğimiz örümcek ve sülüğe kadar tüm canlılar, doğanın yenilenip onarılmasına yardımcı olmaktadır. Doğaya ait her canlı ve nesne büyük bir oluşumun küçük ve önemli parçalarıdır. Bu yüzden doğadaki her canlı işlevsel formda yaratılmış ve doğa tarafından çirkin veya güzel diye sınıflandırılmamıştır. Bu sınıflandırma insanlar tarafından yapılmaktadır. İnsan tarafından algılanan doğa, kişinin duygusal oluşumları ile güzel ve çirkin kategorilerine ayrılmaktadır. Bir aslan çevik, atak ve kuvvetli oluşu nedeniyle insan için ideallik ölçüsüne uygunken, fok balıkları hantal görünümü nedeni ile ilgi çekmemektedir. Çeşitli kültürlerde 'aslan gibi' yakıştırması insanlarda kendini güçlü hissettirecek coşkuyu uyandırmaktadır. Fakat kimse gövdesini taşımakta zorlanan bir fok balığı ile kendisini özdeşleştirmek istemeyecektir. Bu durum Eskimolar için geçerli değildir. Eskimolar, onları Hristiyanlık inancına döndürmeye çalışan ve fok balıklı cennet isteğine cevapsız kalan misyoneri reddetmişlerdir. Fok balıksız bir cennet vadinin güzellikten uzak olduğunu savunmuşlardır. Çünkü Eskimolar için fok balıkları refah ve varlığı işaret

etmektedir. Fok balıklarının Eskimolar için faydaları fok balığına bakışlarını güzelleştirmektedir (Kağan, 1982, 121).

1.3. Nesnede Güzellik ve Çirkinlik

Kağan (1982: 126) nesnelerdeki güzelliğin kaynağının ise ustalık olduğunu ifade eder. Ona göre; ustalık, nesneye en yüksek dereceden bir iç disiplin verebilme yani; biçimsiz olanı biçimli olana, düzensiz olanı düzenli olana dönüştürebilme kabiliyetidir. Örneğin bir tabağa usta işi diyebilmek için onun dayanıklılık, kullanılabilirlik gibi işlevsel özelliklerinin yanı sıra iyi bir orantısının ve görsel uyumunun olup olmadığına bakıldığını ifade etmektedir.

Kişilerin güzel değerlendirmesi dış biçimin sunduklarının dışında birtakım arayışları da beraberinde getirdiği görülmektedir. İnsanın güzellik nitelemesi, buldukları toplumdaki bireylerin fiziki karakteristiğine göre değiştiği anlaşılmaktadır. Bireyler öncelikle kendi dış güzelliğini bir ölçüt olarak kabul etmekte ve güzel yargısını bu doğrultuda vermektedir. Aynı şekilde güzel ve çirkin sıfatlarından bağımsız olan doğa, insanların düşünce ve duygu etkileşiminin sınıflandırmasına maruz kalmaktadır. İnsanın doğada güzel yargısı, psikolojik açıdan kendi nitelikleri ile özdeşleştirdiği ya da fayda gördüğü bilgisini edindiği canlılar için kullandığı görülmektedir. Çirkin estetiği başlığı altında görüleceği üzere insanların güzel tanımı, görsel açıdan etkileyiciliğinin yanında kültür ve inançların oluşturduğu değerler sisteminden ayrı düşünülememektedir. Eğer bu doğrultuda verilen yargılar iyi hislerin oluşmasına yardımcı oluyorsa bu yargıların verilmesinde hiçbir sakınca yoktur. Fakat verilen yargılar canlılara zarar verir nitelikler barındırıyorsa büyük ölçüde sıkıntılara sebep olduğu görülmektedir.

2. Çirkinin Estetiği

Güzellik antik dönemden bu yana kusursuz oran, parlaklık ve aynı zamanda bütünlüğün varlığı olarak tanımlanmaktadır. Yani bir masanın, bir insan vücudunun ya da bir ağacın tüm karakteristik özelliklerini görünüşünde bulundurması güzel olduğu yargısını vermemize yetmektedir. Estetik kavramı tanımlanırken kimi zaman güzellik bilimi olarak nitelenmiş, çirkinlik üzerinde pek durulmamış, genellikle güzelliğin zıttı olarak tarif edilmiştir. Bu doğrultuda çirkinlik terimi bozulmanın, eksikliğin, asimetrinin, tükenmenin ya da çürümenin bir yansıması olarak düşünülebilmektedir. Eksik olması şart değildir bir canlının altıparmağının olması gibi fazlalıklar da doğanın garip görünüşlerinin çirkinlik kategorisinde değerlendirilmesine neden olmuştur (Eco, 2009: 9-15).

Toplum üyelerini bilgi, ilgi, görüş ve zihniyet açısından benzer yönleriyle bir arada tutan kültür ile toplum üyelerinin nasıl hareket etmesi ve nasıl hissetmesi gerektiğini belirleyen inanç bütünü olan değer kavramı iç içedir (Çınar, 2013: 9). Bir Afrikalının ayinde kullandığı masklar o kültüre yabancı biri için ürkütücü ve anlamsız olabilir. Fakat Afrika'daki insanlar için koruyucu bir ilahilik taşıdığını anlamamız gerekir. Ya da acı çeken ve kanayan İsa'nın bedeninin resmedilmesi farklı inançtaki insanlara hissettirdiği şiddetten dolayı mide bulandırıcı gelirken bu çirkinlik Hristiyan inancındaki insanları yüce ve heyecan verici duygular ile sarmaktadır (Eco, 2009: 10). İfade edilenin görüntüde bize rahatsız edici gelmesinin dışında onun ne amaçla konu edildiğini anlamamız verilecek yargıları daha doğru olarak ele almamızı

sağlayacaktır. Çirkin bir görüntü daha önce üzerinde düşünemediğimiz bir anlayışı duyumsamamıza yardımcı olabilmektedir. Bunun dışında güzele ve çirkin olana verilen tepki, kültürden kültüre değişiklik gösterdiği gibi dönemden döneme de değişiklik göstermektedir.

Çirkinliğin estetik açıdan derinlemesine ele alındığı ilk örneklerden olan Lessing'in 1766 yılında yazdığı Laocoon'dur. Laocoon heykeli, içi Yunan askerleri ile dolu tahta atın Truva'ya girmesini önlemek için halkı bilgilendiren rahip Laocoon ve iki oğlunun, bu nedenle Minerva'nın gönderdiği korkunç iki yılan tarafından yutulduğu anı temsil etmektedir.

Bu esere baktığımızda (Resim 1) figürlerin hareket ederken iskelet ve kas yapısının dikkatle ele alındığını, yılandan kurtulmaya çalışan figürlerin harcadığı eforu ve çektikleri acıyı güçlü bir şekilde bize aktarabilmesi açısından oldukça başarılı bulmaktayız. Bu esere bu açıdan güzel değerlendirmesini yapabilmekteyiz. Peki nedir Laocoon heykelini çirkin estetiği tartışmasına konu eden mesele?

Laocoon ve iki oğullu yılanların güçlü ve öldürücü halkalarından kurtulmaya çalışırken çektikleri acıyı şiir dili 'bastırılmış ve ıstıraplı bir mırıltı' olarak tasvir ettiğini, şiddetli bir haykırışı zayıf bir inlemeye dönüştürdüğünü fark etmekteyiz. Dönemin şiirinde, bir durum veya eylemi anlatırken nahoş ve korkutucu olayları dayanılmaz ölçüde sarsıcı betimlenmesi kabul görülmemektedir. Aynı şekilde şiir, resim gibi heykel sanatının da bir olayı betimlerken tiksindirici ölçüde çirkin bir yüzün sanatın güzelliği ile örtüşmeyeceği düşünülmekteydi. Nitekim bir çılgık insanın yüz hatlarını iğrenilecek derecede bozmaktadır. Bu nedenle Laocoon heykeli yüzümüzü çevirecek çirkinliği yakalamıştır (Eco, 2009: 271).

Lessing, (Lessing'ten aktaran Eco, 2009) güzel sanatlardan olan resim dalının çirkinliği ifade edemeyeceğini, hoş giden nesnelere seçme durumunda olduğunun altını çizerek, kabul görmüş fikirlere vurgu yapmaktadır. Lessing'in çirkinliğin analizini yaptığı Laocoon eseri daha sonra yüce, nahoş, korkunç ve çirkin değerlerine olan bakışın değişmesine ön ayak olmuştur.

Resim 1 ve Detayı:

[Agesander, Athenodoros ve Rhodes](#), *Laocoön Ve Oğulları*, MÖ 50, Vatikan Müzesi, Roma

Doğan (2014: 1) sanatta çirkinliği ele aldığımızda ne bakımdan çirkin olarak değerlendireceğimize karar vermek durumunda olduğumuzu belirtir. İlk olarak resmedilen nesnenin çirkin olmasından dolayı oluşan güzel bir resim olabilir, ikinci olarak resmedilen güzel veya çirkin nesnenin çirkin resmedilmesi söz konusu olabilmektedir.

Albrecht Dürer'in 1514 yılında annesini çizdiği deseninde (Resim 2); kadın figürü kırışmış cildi, büyük burnu ve orantısız gözleri ile güzel bir kadın imgesinden uzak bir tasvirdir. Fakat Dürer'i annesini çizmeye iten neden muhtemelen annesine karşı duyduğu sevgi ve minnet duygusudur (Gombrich, 2011: 17). Çizgisel güzelliğin dışında annenin yorgun yüzünden etkilenmemek mümkün görünmemektedir. Güzele bakma tutkumuzu anlamsız kılan ressam, annesine hissettiği duyguları bizimde hissetmemizi istemesi insana ait her meseleyi konu edinebilen sanatın içeriğini genişletmekte ve değerini arttırmaktadır.

Resim 2: Albrecht Dürer, Annesinin Portresi, Kağıt Üzerine Siyah Tebeşir, 1514, Staatliche Müzesi, Berlin

Kabul görmüş bir başka düşünce ise; çirkin varlıkları kabul edilebilir kılan sanatın çirkinini güzel yansıtabilme gücüyü. Çirkinlik doğa da mevcutsa çirkinin çirkinliği ancak sanatın onu güzel olarak tasvir etmesiyle onaylanabilir hatta keyif bile verebilirdi. Bununla beraber Ortaçağ'da şeytanın güzel tasvir edilmesi sorunu kafaları kurcalamış, çirkinine hayran olunabilme meselesi gündeme gelmiştir. Özellikle Ortaçağ'da, resimlerin öğretici nitelik barındırdığı dönemde bütün kötülükleri içinde barındıran şeytanın fiziki açıdan dahi estetik resmedilip olumlanması söz konusu olamazdı. Bunun ötesinde İsa'nın acılarındaki dehşet ve utancın betimlenmesi de inançlı insanlar için önem arz ediyordu. Bu yüzden Ortaçağ güzelliğin konu edilmesi anlayışını kırmıştır (Eco, 2016: 132).

Doğada çirkinliğin ve sanatta çirkinliğin detaylı analizini yapan 19. Yüzyıl düşünürü Rosenkranz, biçimsizliği, şeklin bozulmasını, rastlantısallığı ve isteğe bağlılığı çirkinlik olarak değerlendirmektedir (Eco, 2009: 16). Oysa modernizm ile daha fazla belirginleşen biçimsizlik, tuhafılık, anlamsızlık veya otomatizm gibi günümüzde sanat alanında sıkça kullanılan bu sözcükler, klasik dönemin çirkin bulacağı ve bakmayı reddedeceği bir görüntü sunmaktadır. Klasik dönemin sanattan beklentisi;

seçilen çirkin nesne ve olayların ifadede idealize edilmesidir. Fakat modern sanat bu bağımlılıktan kurtulmuş, güzel veya çirkin tüm duyguların özgün ve hissedildiği gibi aktarılmasını savunmuştur.

Bir New York Times eleştirmeni, Matisse'in eserlerinin yüzeysel ve çirkin olduğunu ve iğrenç derecede kaba bulunduğunu yazmıştır. Başka eleştirmenler ise; Alman dışavurumculuğun en iyi eserlerini ise yozlaşmış ve akıldışı olarak nitelemiştir. Üslubun sanatçıları ise zeka özürü ahmaklar olarak görmüşlerdir. O dönemlerde bu derece 'çirkin' eleştirilere maruz kalan sanatçıların günümüzde değerli eserleri müzelerde korunmakta, sanat tarihi kitaplarında yer verilerek genç kuşakların ilham almasına yardımcı olunmaktadır. Bu örnek Danimarkalı sanatçı Asger Jorn'un "Çirkinliğin olmadığı bir çağda gelişme de olmaz." İfadesi örneklerimizi anlaşılır kılmaktadır. Her açıdan beklentilerin karşılanması bağımlılığın sınırlanmasını özgür düşünceyi ve gelişimi tetiklediği söylenebilir. Yeni olan her şey başta garipsemiş ve alışma sürecinde yadırgamıştır. Zamanla korkulan ve çirkin olarak değerlendirilen algıların değiştiği görülebilmektedir (Henderson, 2018: 19). Umberto Eco (2009) güzellik algısını; dönemden döneme değişse dahi, güzel olanın belli kurallara uyma zorunluluğunu sıkıcı olarak nitelemektedir. Toplumun onayladığı konuların tekrar tekrar ifade edilmesinin anlaşılır bir yanı bulunmamaktadır. Eco, sınırlı kriterleri ile güzel kavramının aksine, karşıt anlam içerdiği düşünülen çirkinliğin ölçüsünün tahmin edilebilirlikten uzak sonsuz olasılıklar barındırdığını belirtmektedir.

Aksiyolojik Açıdan Güzel ve Çirkin

Tarihte biçim bozukluğu olan insan figürleri sadece sergilenip fiziksel ve psikolojik şiddetlere maruz kalmasının dışında tanrıların gazabını savuşturmak için kurban edildikleri görülmüştür. Yüzyıllarca fiziksel açıdan farklı ve korkutucu bulunan insanlar çirkin olarak nitelenerek, güzel ölçülerde olduğu kabul edilen toplum bireyleri tarafından dışlanmıştır. Yakın tarihte 1860'da dünyanın en çirkin kadını olarak anılan Julia Pastrana; sivri çenesi ve yüzü dahil tüm vücudunu kaplayan tüyleri ile kocası tarafından kandırılarak ucube gösterilerinde şiddet ve aşağılanmalara maruz bırakılıp sergilenmiştir. Onu yakından tanıyan bir kaç kişi, genç yaşında ölen Pastrana'nın ardından verdiği röportaj da onun yüce ve iyi bir kalbinin olduğunu söylemişlerdir. Ucube gösterilerinde sergilenen insanlardan bir başkası ise Sarah Baartman'dır. Geniş kalçaları ve büyük cinsel organı nedeni ile sirklerde sergilenmiştir. Yirmi altı yaşında öldükten sonra incelenmek için cesedi parçalanmış, kavanoza konan cinsel organı ve doldurulan vücudu ile aykırılık örneği olarak sergilenmeye devam edilmiştir. Cenazesi ailesine uzunca bir süre teslim edilmemiştir. Çağlar boyunca insanın hayvansılığı endişe edici bir mesele olmuş, akli ve vicdani olan kültür ve değerler oluşturan insanın idealleşmiş halinden uzaklaşarak insan dışı çirkin bir varlığa dönüştürebileceği korkusu bir tehdit olarak görülmüştür. Fakat tehdidi tanımlamak için doğru açıdan bakılamamıştır (Henderson, 2018: 29-96).

Resim 3: 1862 Tarihli Gravür, Resim 4: Sarah Baartman,1814'nun Mumyalanmış
Julia Pastrana Bedeni Teşhirde

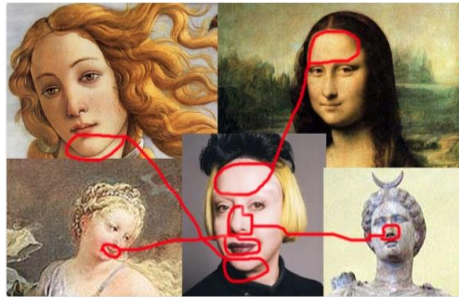
Alacakaranlık Kuşağı (The Twilight Zone) serinin ikinci sezon 'bakanın gözleri' adındaki altıncı bölümün de Janet Tyler adındaki kadın çirkin yüzünü normalleştirmek için defalarca ameliyat olmuştur. Bu seferki operasyonda başarılı sonuçlanmazsa Janet Tyler, devlet yetkililerinin onun gibi çirkin kişiler için ayırdığı bir bölgeye gönderilecektir. Film boyunca genç kadının hastane odasında sargılı yüzü ile endişeli halde bekleyişine tanık olmaktadır. Janet, hastane görevlilerine onu gören insanların dehşete kapılıp yüzlerini çevirdiklerine dair anılarını anlatmakta ve çirkin görülmesinden dolayı yaşadığı hüznü dile getirmektedir. Bütün film boyunca karakterlerin yüzleri ışık ve farklı açılardan alınan kadrajlar sayesinde saklanmıştır. Janet'in sargılarının açılma vakti gelmiştir ve sargıdan arınan yüzünde herhangi bir değişiklik olmaması herkesi şaşkınlığa uğratmıştır. Bu durum bir o kadar izleyiciyi de şaşırtmaktadır. Çünkü Janet'in yüzü izleyicinin güzel olarak nitelediği standartlara uygundur. Karşımızda duran kusursuz bir yüzdür. Sağlık görevlileri bu güzel yüzü ne yönden düzeltmek istiyor olabilirlerdi? Kamera, açısını aydınlatarak doktorların ve hastane görevlilerinin yüzlerini çekmeye başlar. Bu defa hastanenin her bir köşesinde basık burunları ve derin yüz çizgileri ile domuzu anımsatan korkunç yüzler izleyiciyi şaşırtmaktadır (Resim 5). Çirkinliğin normal görüldüğü güzelliğin ise aykırı bulunduğu bu filmin izleyiciyi gerçek yaşamdaki alışılmış güzellik algısı hakkında şüpheye düşürmektedir. Peki ya çirkin olan Tyler'in yüzü müdür yoksa onu inatla güzellik algılarına uydurmaya çalışan diğer insanlar mıdır? Kim çirkindir kim değildir? Anlaşılan Janet'in norm dışı kaldığına, güzelin ve çirkinin ölçüsüne çoğunluk karar kılmıştır. Normal olmamasından Janet mi sorumludur? Asıl her birimizin aynı ölçülerde olması mı normaldir? Dışlanan bireyleri kendine benzer insanlar ile gruplaşmaya ve dışlanmadan dolayı öfke duymaya itiyor olabilir miyiz? Haykırarak oradakilerden uzaklaşan Janet girdiği oda da kendisi gibi 'çirkin' bir adam ile karşılaşır. Adam (Walter Smith), Janet'a korkmamasını gittiği yerde 'kendi gibi' insanlar ile beraber olacağını, bölgede sevineceğini ve mutlu olacağını söyler. Filmin sonunda Janet, izleyiciye göre yakışıklı sayılan Bay Smith'e neden çirkin doğduklarını ve neden onlar gibi görünmek zorunda olduklarını sormaktadır. Bay Smith ise soruyu "Bilmiyorum fakat eski bir deyiş güzelliğin, bakanın gözünde olduğunu söyler." Diye cevaplamaktadır (www.youtube.com, Heyes, 1960). Bu cevap insanlara faydalı olabilmeyi ve iyi amaçlar geliştirmeyi hedeflemesi gereken bireye, güzel arayışın da sağduyunun rehberlik etmesinin önemi hatırlatılmaktadır. İnsan herhangi bir nesne

değildir. Kullanması gereken akla ve vicdana sahiptir. Kişilerin, istenilen biçimde yontulabilecek seyirlik bir obje olarak algılanıp güzel ve çirkin nitelendirmeleri ile gruplandırılmamaları önemlidir. Kişilerin nitelikleri iyi ve kötü yargıları çerçevesinde biçimlenmelidir. Yani insanın herhangi bir canlıya bakışı aklın ışığında ahlaki bir bakmadan ileri gelmelidir.

Resim 5: Alacakaranlık Kuşağı, 'Bakanın Gözleri' (Eye Of The Beholder), 1960.

Alacakaranlık kuşağında işlenen konuya benzer olarak güzel bulacağımız modeller üzerinden yaratılan toplumsal baskıya karşı çağdaş performans sanatçısı Orlan, Batı sanatındaki güzel kadınların yüz hatlarını ameliyatlara kendine uygulamıştır (Resim 6). Feminist bir kadın cerrahın kabul etmesi ile lokal anestezi kullanılarak ameliyat televizyon kanallarında yayınlanır iken sanatçı ise operasyon sırasında amacına uygun felsefi ve psikanalitik metinler okumaktadır. Batı sanatındaki kadınların güzel yüz hatlarını estetik operasyon ile kendinde bütünleştirmiş, bedeni üzerinde oluşturduğu kolaj çalışması ile merakları kabartacak bir ucube yaratmıştır. Şahin (2017: 72)'in belirttiği üzere Orlan'ın amacı; toplum tarafından inşa edilen güzellik kavramları üzerinden bedene yapılan müdahaleleri benzer bir eylem ile eleştirmektir. Yapılan müdahaleler ile kendini güzelleştirmek yerine biçiminde deformasyonlar oluşturarak güzel olgusu üzerine düşündürmek ve toplumun bakış açısına yeni alternatifler sunmaktır. Orlan insanların her yönü ile standart bireyler haline getirilmelerine karşı çıkmaktadır. Kim olduğunu ve varoluş amacını sorgulayan birey için dış görünüş yaşam standardını belirleyecek bir kritere dönüşmemelidir (www.orlan.eu/f-a-q/ , Orlan, Mükemmel Sergiler).

Resim 6: Orlan, Aziz Reenkarnasyonu, (The Reincarnation Of Saint Orlan), 1990.

Orlan'ın

1939 yılında psikolog Kenneth ve Mamie Clark Amerika'nın güney eyaletlerinde ırk ayrımcılığını ve ayrıştırmanın varlık düzeyi ve etkilerini oyuncak bebek testi

üzerinden değerlendirmişlerdir. Bu araştırmada siyah ve beyaz ten dışında tamamen birbirine benzeyen oyuncak bebekler kullanılarak çocuklara çeşitli sorular yöneltilmiştir. Aralarında siyahi çocuklarında bulunduğu görüşmelerde çocuklar beyaz tenli bebekleri beyaz oldukları için güzel bulmuş koyu tenli bebeklerin ise çirkin olduklarını belirtmişlerdir. Çocuklar koyu tenli bebekler için “çünkü siyah”, “çünkü üzerine siyah gelmiş” gibi açıklamalar ile pislikle ilişkilendirdiklerine dair cevaplar sunmuşlardır. Siyahi çocuklara, kendilerine benzeyen bebeğin hangisi olduğunu sorduklarında; siyah tenli bebeğin kendilerine benzediğini fakat güzel olanın beyaz tenli bebek olduğunu belirtmişlerdir. Bu durum çocuk yaşlardaırka yöneltilen kültürel tutum ve değerlerin benimsendiğinin önemli ölçekte kanıtıdır (Henderson, 2018: 118). Çocuklar toplumlarda var olan değerleri benimseyip bu değerler üzerinden kendini ve çevresini yargılamakta ve sınıflandırmaktadır. Sonuçta özgüvenden yoksun, değersizlik duyguları içinde yetişmiş çocuklar, kendilerini hiçbir şekilde yeterli derecede iyi bulamamaktadır. Bu durum bireyin başta kendisi sonra çevresi için yıkıcı etkileri üzüntü vericidir. 1880’li yıllarda 1,50 cm boy ölçüleri ve koyu ten renkleri nedeniyle hayvanat bahçesinde sergilenen insanların varlığından haberdar olduğumuzda çocukların verdikleri cevaplar çok şaşırtıcı bulunmamaktadır (www.youtube.com, 2015). Herhangi bir canlının kafeslerde sergilenmesi ve bu durumun bir eğlence merkezi olarak gösterilmesi çocuklarda kendinden farklı veya çirkin görüldüğünü düşündüğü kişilere her türden saldırganlık duyguları barındırmasına neden olmaktadır. Etik güzelliğın gözetilmediğı bir toplumun bir sonraki kuşaklara zararı büyük olmaktadır.

O dönemlerde çirkinlik kültürel anlayışlara paralel olarak yasalarda da yerini bulmaya başlamıştır. Gruplar engellilik, sınıf, ırk, yaş, cinsiyet gibi toplumsal kategorilere ayrılarak çirkinlik nitelemesi üzerinden ayrımcılıklara maruz kalmıştır. 1881 yılında Chicago’da “çirkin yasası” adı altında çıkarılan yasa şöyle diyordu:

“Hastalar, sakatlar, kötürümler ve benzeri şekilde göz zevkini bozacak ya da tiksinti yaratacak biçim bozuklukları taşıyan veya bu şehrin sokaklarında, yollarında, işlek caddelerinde ve kamu alanlarında bulunmasına izin verilmeyen uygunsuz biçimli kişilerin kamu huzuruna çıkmaları yasaktır ve para cezasına tabidir” (Henderson, 2018: 115).

Bu durum insana dehşet vermektedir. Toplum içerisinde psikolojik açıdan iyi hissedebilmek için her birey beğenilme arzusu duyar. Kimi bireyler, çeşitli sağlık sorunları veya farklı sebepler ile var olan güzellik normlarına uymadığının farkındadır fakat temel bir hak olarak çevresindeki insanlardan kabul görmeyi istemekte ve normal karşılanmayı beklemektedir. Toplumsal baskıya tepki olarak çirkin olmayı tercih eden Orlan’ın tersine onlar çirkinliği kendi rızaları ile seçmemiştir. O halde çirkinlik yasasının kabul edilip, bir süre yürütülmesi sağlanacak kadar kalplerimizi karartan nefret nereden gelmekteydi?

Yazar Victor Hugo’ya göre güzelliği bir formun en basit yönden düşünülmesi, çirkinliği ise bütünlüğün bizi yanıltan en küçük parçası olarak tanımlamıştır. Sürekli yeni parçaları ile karşımıza çıkan çirkinliğın doğa ile uyumlu bir akışa sahip olduğunu belirtir. Çirkinliğın güzelliğe oranla başlangıcı ifade ederek bizi değiştirmeye ve geliştirmeye uygun yapıyı içinde barındırdığı söylenebilir. Hatta çirkinliğın bizi insanlaştırdığı da düşünülebilir (Henderson, 2018: 197).

Sonuç

Bireyler doğduğu andan itibaren hem yaşadığı çevrenin hem de bulunduğu kültürün etkisiyle ideal bir güzellik anlayışına maruz kalmaktadır. Her ırkın, kendi fiziksel özelliklerinin dışındaki özellikleri çirkin olarak nitelenmesi insanlar için salt nesnel bir güzellik anlayışının olmadığını göstermektedir. Toplumun ideal anlayışından ayrı bir güzellik mümkün olmamıştır. Birey toplum yapısını oluşturan ilkeler çerçevesinde kendi ideal güzellik anlayışını oluşturarak ortalama bir değer yargısı edinmektedir. Sanat olumlu ya da olumsuz tarihsel, siyasal ve sosyolojik değişimlerden etkilenmiş estetik yargılar bu çerçevede şekillenip değişim göstermiştir.

Günümüzde teknolojinin ilerlemesiyle sınırlar bulanıklaşmış küresel çaplı bir sahada çeşitli görüşlerin yanında baskın bir güzellik modelinin benimsetildiği fark edilmiştir. Sürekli olarak güzeli ve uyumu hatırlatan televizyon, dergi, reklam panoları veya sosyal medya bireyi istemsiz de olsa baktığı nesnede güzel ve çekicilik arayışına sokmaktadır. Psikolojik açıdan kişiler, kendi gibi görünmeyen kendi gibi düşünmeyen diğer bireyleri susturmak, rencide etmek ya da yok etmek gibi saldırganlıklar içindedir. Tarihte sadece iki örnek olan ve ucube gösterilerinde sergilenen Sarah Baartman ve Julia Pastrana, bunun yanı sıra siyahi olan birey ve gruplar görünüşleri nedeniyle büyük eziyetlere maruz kalmışlardır. Oyuncak bebek testinde görüldüğü üzere küçük yaşta çocukların toplumdaki yerleşmiş ilkeleri benimsemiş olması asıl tehdiği gözler önüne sermektedir. Ticari kapsamda güzel birey ve grupların desteklemesi sonucu norm dışı kaldığına inanan çok sayıda birey fiziksel açıdan onaylanma ve beğenilme ihtiyacı ile maddi manevi sıkıntılar çekmektedir. Kozmetik ve moda sektörü bunun yanında estetik cerrahi işlemler günümüzün en popüler konuları haline gelerek maddi sıkıntılara ve fiziksel acılara sebep olmaktadır. Güzele teşvik, talebi oluşturmada yasal yollar ile insanlar her açıdan sömürülmektedir. Para ve mücevherler, son model arabalar gibi güzel olana sahip olma uğruna yapılan cinayetler, dolandırıcılık ve hırsızlıklar insanı etik açıdan çirkinleştirmektedir.

Sanatın güzel arayışı kimi zaman güzel bir yüz bazen güzel bir karakter kimi zamanda güzel bir tepki olarak somutlaşmıştır. Sanat; çirkinliğin idealize edildiği klasik dönemde insanların güzel şeylerden heyecan duyup güzel duygularının farkına varması, Ortaçağ'da İsa ile empati kurulması, modernizm de dışlanmış bireylerin kabul görmesi üzerine genel bir yol izlenmiştir. Çağımızın sanatı ise; sürekli karşılaştığımız savaş, açlık, kıtlık, tecavüzler, cinsiyet ve ırk ayrımcılıklarına yönelik şiddetleri artık duyarsızlaşarak izlediğimiz o tiksinti ve iğrenme veren çirkin görüntüleri provokatif eylemleri ile hatırlatmaya ve sorgulamaya davet edecektir. Güzel görmeye duyulan arzunun 'güzel bakan insan' ile sağlıklı bir temel kazanması, bireyin estetik ve etik arasındaki çizgiyi seçebilecek zihinsel ve ruhsal olgunluk geliştirmesi ve eğitim ile bireylere bu olgunluğun aşılması önemlidir.

Kaynakça

- Aytekin, Cemile Arzu (2010). “Günümüzün Görsel Kültüründe Tüketici Estetik Anlayış-Resim ve Tasarım”. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, Cilt 1, Sayı 5, s. 41-51.
- Arat, Necla (2006). *Etik ve Estetik Değerler*. (4.Baskı). Say yayınları, İstanbul.
- Çınar, Aliye (2013). *Değerler Felsefesi ve Psikoloji*. Emin Yayınları, Bursa.
- Demir, Melek. (2018). *Umberto Eco’da Güzelliğin ve Çirkinliğin Estetik Yorumu*. Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Mardin.
- Doğan, Hatice (2014). *Çağdaş Sanatta Çirkinlik*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum.
- Düz, Nazan (2011). “Apollonik ve Dionysostik Ögeler Bağlamında Sanatta Değer Kavramı”. *Art-e Sanat Dergisi*, Cilt 4, Sayı 8, s.1-15.
- Eco, Umberto (2009). *Çirkinliğin Tarihi*. Doğan Egmont Yayıncılık, Hong Kong.
- Eco, Umberto (2016). *Güzelliğin Tarihi*. Doğan Egmont Yayıncılık, Hong Kong.
- Gombrich, Ernst Hans (2011). *Sanatın Öyküsü*. (7.Baskı). Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Henderson, Gretchen E. (2018). *Çirkinliğin Kültürel Tarihi*. Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Kağan, Moissej (1982). *Güzellik Bilimi Olarak Estetik ve Sanat*. Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Kuçuradi, İoanna (2010). *İnsan ve Değerleri*. Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.
- Sevim, Oğuzhan; Hisarcıklılar, Emel; Feyzioğlu, Nesrin (2012). “Bir Estetik Duyuş Analizi”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt 16, Sayı 3, s. 41-57.
- Şahin, Derya (2017). “Sanatta, Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Sıradışı Performanslarıyla “Orlan””. *International Journal Of Social And Humanities Sciences*, Cilt 1, Sayı 2, s. 68-77.
- Taşçı, Özcan (2009). “Kadı Abdülcebbar ve Kant’ta Estetik Anlayışı”, *Kelam Araştırmaları dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, s.73-80.
- Tunalı, İsmail (1998). *Estetik*. (5.Basım). Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Yıldırım Delice, Didem (2007). “Estetik Bir Yargı Olarak Güzel”, *Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, Cilt 2004, Sayı 18, Ankara.
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=9202, TDK sözlük, (erişim tarihi: 25. 05. 2019).

Görsellerin Bulunduğu Kaynaklar:

Resim 1 ve detayı: <http://www.antiktarih.com/2018/05/19/laocoon-ve-ogullari-efsanesi/>

Resim 2: <https://tr.pinterest.com/pin/360076932682923351/?nic=1>

Resim 3: <https://www.e-skop.com/skopbulten/insan-hayvan-canavar-julia-pastrananin-oykusu/2227>

Resim 4: <https://listelist.com/sarah-baartman/>

Resim 5: <https://www.indiewire.com/2019/08/best-anthology-tv-shows-fargo-twilight-zone-1202167484/>

Resim 6: <https://theartsandeducation.wordpress.com/tag/orlan/>

Video veya Filmlerin Bulunduğu Kaynaklar:

Bilgi Seansı, 2015, erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=97ktrhXsyzI>
(erişim tarihi: 10.10.2019).

Heyes, Douglas (Yönetmen),(1960). The Twilight Zone (Eye Of The Beholder).
Tedarik edildiği adres: <https://www.youtube.com/watch?v=MFhKp-xi2DY>
(erişim tarihi: 10.10.2019).

Orlan, Mükemmel Sergiler. Tedarik edildiği adresler: Röportaj:
<http://www.orlan.eu/f-a-q/>

Orlan Video: <https://dublin.sciencegallery.com/perfection/exhibits/omnipresence/>
(erişim tarihi: 10.10.2019).

